

ΜΕΘ – ΣΤΟ ΜΕΘΟΡΙΟ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ

Μητροπολίτη Μεσογαίας και Λαυρεωτικής Νικολάου

A. ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ

Πώς αλλιώς θα μπορούσα να αρχίσω την ομιλία μου παρά με την έκφραση πολλών και εύλικρινών ευχαριστιών για την όπωσδήποτε τιμητική πρόσκληση να μιλήσω στο συνέδριό σας; Ίσως έσεϊς ως έντατικολόγοι να συναντάτε τὰ μεγαλύτερα ήθικὰ διλήμματα και να συναντιέστε με τις έντονότερες ιατρικές συνειδησιακές προκλήσεις από κάθε άλλον συνάδελφό σας. Κι έμεις ως Έκκλησία, αν θέλουμε να έχουμε σχέση με την αλήθεια της αποστολής μας, διαρκώς βρισκόμαστε στην ένταση που δημιουργεί ή ταλάντωση του κάθε ανθρώπου ανάμεσα στη ζωή και τον θάνατο -βιολογικά και μεταφορικά-, διακρίνοντας ανελλιπώς μέσα από την ζωή τον θάνατο και αντικρούζοντας συνεχώς τὸ περίγραμμά της ὄντως ζωῆς μέσα στον θάνατο.

Ὁ τόπος τῆς ἐργασίας ἑνὸς έντατικολόγου ἔχει τὸν χαρακτηρισμὸ τῆς Έντατικῆς Θεραπείας ἢ ἄλλως Έντατικῆς Παρακολούθησης. Στὴν οὐσία οἱ ΜΕΘ εἶναι μονάδες Έντατικῆς Ιατρικῆς και Τεχνολογικῆς Παρέμβασης και φυσικὰ Μονάδες έντονων συνειδησιακῶν κρίσεων και Έντατικοῦ ήθικοῦ προβληματισμοῦ. Δὲν ὑπάρχει ἴσως ἄλλη ιατρικὴ εἰδικότητα πὸν να ζεῖ διαρκῶς τὴν ένταση τοῦ μεθορίου τῆς ζωῆς και τοῦ θανάτου, τοῦ σεβασμοῦ στὴ ζωή και τῆς συμπάθειας στον ἄνθρωπο, τῆς σωστῆς ἀπόφασης και τοῦ λάθος ἀποτελέσματος, τῆς ἀνάγκης να παρατείνουμε τὴ συνύπαρξή μας και τῆς ἐπιθυμίας να προσφέρουμε φιλανθρωπία, ἐλπίδα ζωῆς δίχως πόνο, τῆς πάλης γιὰ παράταση ζωῆς και τῆς ἀνεπιθύμητης συνέπειας να παρεμποδίζουμε τὸν θάνατο.

Πιὸ συγκεκριμένα, μέσα στις ΜΕΘ ζεῖ κανεὶς τὰ μεγάλα προβλήματα πὸν συνδέονται με τὴν εὐθανασία, τὸν ἐγκεφαλικὸ θάνατο και τὴν χωρὶς ἐλπίδα ἀλλὰ με εὐαισθησία ἐπιθετικὴ ἀγωγή.

Στὴν περίπτωση τῆς εὐθανασίας ἢ ήθικὴ πάλη βρίσκεται ανάμεσα στοῦ να σεβασθοῦμε τὴν ἱερότητα τῆς ζωῆς, πράγμα πὸν μᾶς ἀποτρέπει ἀπὸ τὸ γιὰ ὅποιονδήποτε λόγο να τὴν ἀφαιρέσουμε, και στοῦ να συμπαθοῦμε τὸν ἄνθρωπό μας στον ἀβάσταχτο πόνο του, γεγονός πὸν μᾶς προκαλεῖ τὴν ἐπιθυμία να τὸν ἀπαλλάξουμε ἀπὸ τὴ βασανιστικὴ έκφραση και τυραννικὴ

φάση του τελικού σταδίου της ζωής.

Στην περίπτωση του ἐγκεφαλικού θανάτου τὸ ἠθικὸ πρόβλημα ἔγκειται στὸν σεβασμὸ στὸ γεγονὸς τοῦ ἐπελθόντος θανάτου, πράγμα πὸ ἀφ' ἑνὸς μὲν συνηγορεῖ στὸ νὰ μὴν ταλαιπωροῦμε περαιτέρω τὸν νεκρὸ ἄνθρωπο μὲ τὸ ζωντανὸ σῶμα, ἀφ' ἑτέρου δὲ μᾶς ἀποτρέπει ἀπὸ τὸ νὰ προσδιορίσουμε ἐμεῖς τὴ στιγμή τοῦ βιολογικοῦ θανάτου μὲ κριτήρια ἐπιδεκτικὰ ἀμφισβήτησης, ἀφοῦ εἶναι διαφορετικὰ ἀπὸ αὐτὰ πὸ συναντοῦμε στὴν ἐλεύθερη ἀπὸ τεχνολογικὲς παρεμβάσεις φυσιολογικὴ ζωὴ.

Τὰ πράγματα ἴσως νὰ εἶναι πιὸ ἀσαφῆ στὴν περίπτωση τῆς ἄνευ ἐλπίδας ἀλλὰ μὲ εὐαισθησία ἐπιθετικῆς ἀγωγῆς. Ἐδῶ δίχως τὴ γνώμη τοῦ ἀσθενοῦς ἔμμεσα μηδενίζουμε τὶς ἴσως ἐλάχιστες ἐλπίδες ἢ, ἂν αὐτὲς εἶναι ἀποδεδειγμένως μηδενικὲς, πάλι ἔμμεσα ἀλλοιώνουμε τὸν χρόνο τῆς φυσιολογικῆς πορείας τοῦ ἀσθενοῦς πρὸς τὸν θάνατο εἴτε παρεμβαίνοντας εἴτε ἀρνούμενοι νὰ παρέμβουμε φαρμακευτικά. Ἐδῶ ἀντιπαλεύει ἡ γνώση μὲ τὴν ἀγάπη καὶ συμπόνοια. Τὸ ἐρώτημά μας εἶναι ἂν ἡ προσπάθεια παράτασης τῆς ζωῆς τοῦ ἀσθενοῦς στὴν οὐσία ἀποτελεῖ παρεμπόδιση τῆς ἐπέλευσης τοῦ θανάτου. Μὲ ἄλλα λόγια, μέχρι ποιοῦ σημείου καὶ κάτω ἀπὸ ποιούς ὅρους δικαιούμεθα νὰ καθυστεροῦμε τὸν θάνατο;

Στὴν ὁμιλία μου αὐτὴν, θὰ προσπαθήσω, ἀναλύοντας ὅσο μπορῶ τὸ τί σημαίνει ζωὴ καὶ θάνατος, νὰ προσεγγίσω τὶς ὀριακὲς καταστάσεις στὶς ΜΕΘ, ὅπου ἡ ἀδυναμία μας νὰ ἀποδεχθοῦμε τὸν θάνατο τοῦ ἀσθενοῦς μᾶς ὀδηγεῖ σὲ ὑπερβολικὰ ἐπιθετικὲς παρεμβάσεις πὸ προσφέρουν μέρη ἀλλὰ ἐνίοτε καὶ ἀμφίβολης φύσεως ζωὴ.

B. ΕΥΘΑΝΑΣΙΑΚΗ ΛΟΓΙΚΗ - ΒΑΘΥΤΕΡΑ ΑΙΤΙΑ

Ἡ φαινομένη ἔνταση μὲ τὴν ὁποία ἐμφανίζεται στὶς μέρες μας ἡ παρεμβατικὴ δυνατότητα τοῦ ἀνθρώπου στὸ γεγονὸς, τὴ διαδικασία καὶ τὴ στιγμή τοῦ θανάτου ὡς δικαίωμα, ὅπως καὶ τὸ πρόβλημα τῆς εὐθανασίας εἰδικότερα, ὀφείλεται βασικὰ στὶς ἐξῆς παραμέτρους:

α) Ἡ κοινωνία μας γίνεται ὅλο καὶ πιὸ εὐδαιμονιστικὴ μὲ ἀποτέλεσμα οἱ ἀντιστάσεις τῆς στὶς καταστάσεις τοῦ πόνου ὅλο καὶ νὰ περιορίζονται. Οἱ ἄνθρωποι δὲν ἀντέχουν τὶς δυσκολίες, τὸν πόνο, τὶς πιέσεις οὔτε καὶ μποροῦν νὰ περιμένουν καὶ νὰ ὑπομένουν. Τὸ ἴδιο καὶ οἱ κοινωνίες· δὲν ἀνέχονται πλέον τοὺς μὴ παραγωγικοὺς πολίτες.

β) Ἡ παράταση τοῦ μέσου ὄρου ζωῆς ἀφ' ἑνὸς καὶ ἡ μείωση τῶν γεννήσεων ἀφ' ἑτέρου, ἐπίτευγμα καὶ συνέπεια τοῦ σύγχρονου πολιτισμοῦ ἀντί-

στοιχα, οδηγούν σε γηρασμό τῶν κοινωνιῶν μας, με ἀποτέλεσμα τὰ περιστατικά τῶν χρονίων καὶ ἐπώδυνων νοσημάτων νὰ αὐξάνουν σὲ συχνότητα.

Ἔτσι γιὰ παράδειγμα, στὴν Ἰαπωνία οἱ ἡλικιωμένοι ἀποτελοῦν τὸ 15,7% τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ὑπολογίζεται ὅτι τὸ 2025 τὸ ποσοστὸ αὐτὸ θὰ πλησιάσει τὸ 27,4%. Μάλιστα ἐκτιμᾶται ὅτι αὐτὴ ἡ τάση γήρανσης τοῦ πληθυσμοῦ θὰ συνεχισθεῖ γιὰ περίπου ἀκόμη ἕναν αἰῶνα.¹

γ) Ἡ ὑγεία μας ἔχει γίνει ἔντονα οἰκονομικὴ καὶ ὑπερβολικὰ δαπανηρὴ, ἢ δὲ ἀντιμετώπιση τοῦ ἀσθενοῦς ὀρθολογιστικὰ μηχανικὴ. Αὐτὸ ἔχει μετατοπίσει τὸ κέντρο βάρους τῆς ἰατρονοσηλευτικῆς συμπαράστασης ἀπὸ τὴν ἀγάπη καὶ τὸν σεβασμὸ στὸν πάσχοντα στὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα.

δ) Ἡ εἰσβολὴ τῆς τεχνολογίας στὴν ἰατρικὴ καὶ γενικότερα στὴν ὑγεία ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα πολὺ συχνὰ ἢ διαδικασία τοῦ θανάτου νὰ ἀποκτᾶ πρωτοφανῆ διάρκεια καὶ ἡ ἐλπίδα γιὰ ἐπιβίωση νὰ ἐμφανίζει χαρακτηριστικὰ καὶ ιδιότητες τυραννίας. Ἡ θεραπευτικὴ διαδικασία ὀδηγεῖ ἐνίοτε ἀπὸ μόνη τῆς σὲ τέτοια παθολογικὰ συμπτώματα καὶ ἠθικὰ διλήμματα πού με κανένα τρόπο δὲν μπορεῖ ἢ ἴδια νὰ ἀντιμετωπίσει.

Ὅλα αὐτὰ ὀδηγοῦν στὸ φαινόμενο ἀσθενεῖς ἢ συγγενεῖς τους νὰ ἐκλιπαροῦν γιὰ τὸν θάνατο, συχνὰ δὲ νὰ βρίσκονται καὶ γιατροὶ νὰ τοὺς διευκολύνουν πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση. Ἔτσι ἀναπτύσσεται μιὰ εὐθανασιακὴ λογικὴ, ἠθικὴ καὶ ἀντίληψη ἢ ὅποια ἀφ' ἑνὸς μὲν διευκολύνει τὴ θεσμοθέτηση καὶ νομικὴ κάλυψη τῆς εὐθανασίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰσάγει μιὰ καινοφανῆ προβληματικὴ γύρω ἀπὸ τὴ διαχείριση ὀριακῶν κρίσεων πού σχετίζονται με τὸν θάνατο, ἢ ὅποια εἶναι ἐξαιρετικὰ ἐπώδυνη λόγω τῆς ἰδιάζουσας συναισθηματικῆς φόρτισης τῶν στιγμῶν καὶ τῆς τεράστιας εὐθύνης. Αἰξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι στὴν Ὁλλανδία, με βάση τοὺς πρόσφατους νόμους, ἕνας στοὺς 32 θανάτους προέχεται ἀπὸ ἐφαρμογὴ εὐθανασίας, κάτι πού μεταφερόμενο στὴ Ἑλληνικὴ πραγματικότητα θὰ σήμαινε 3.000 εὐθανασιακοὺς θανάτους ἑτησίως.²

Στὴν παρούσα ὁμιλία, ἐμεῖς θὰ προσπαθήσουμε νὰ διακρίνουμε τὰ ὅρια τῆς ἰατρικῆς προσφορᾶς σὲ σχέση με τὰ ὅρια τοῦ σεβασμοῦ στὴ ζωὴ καὶ τὸν θάνατο, στὸ σημεῖο τοῦ μεθορίου τους, μέσα στὸ πλαίσιο τῶν σημερινῶν δεδομένων στὶς ΜΕΘ.

---

¹ Eubios Journal of Asian and International Bioethics 10, January 2000, p. 11, Ministry of Health and Welfare. Annual Report of Health and Welfare, Tokyo, 1998.

² Ecumenical News International, Daily News Service, 10 October 2005.

Γ. ΘΑΝΑΤΟΣ - ΡΗΞΗ ΤΗΣ ΨΥΧΟΣΩΜΑΤΙΚΗΣ ΣΥΜΦΥΪΑΣ

α. Ἡ ἔννοια τοῦ θανάτου

Ἡ ἔννοια τοῦ θανάτου, ἐκτός ἀπὸ τὴ βιολογικὴ τῆς διάστασι, ἔχει καὶ μεταφυσικὴ. Γιὰ τὴν Ὁρθόδοξο θεολογία καὶ παράδοσι, θάνατος εἶναι ἡ ρήξι τῆς ψυχοσωματικῆς συμφυΐας, ἡ λύσι τοῦ δεσμοῦ, ὁ χωρισμός, ψυχῆς καὶ σώματος.³

Γιὰ τὶς ἐμπειρικὲς ὁμως ἐπιστῆμες, ὁ ὀρισμός αὐτός εἶναι ἄνευ σημασίας. Ἡ ψυχὴ εἶναι μὴ ὀρατὴ. Κάθε προσπάθεια προσέγγισις τοῦ θανάτου ἀπὸ τὴν ὀπτικὴ τῶν μεταβολῶν τῆς ψυχῆς, ὅταν μάλιστα ἀναφερόμαστε στὸ τι συμβαίνει στὸ σῶμα, ἐνέχει τὸν κίνδυνο τοῦ σχολαστικισμοῦ καὶ τῆς αὐθαιρεσίας. Γι' αὐτὸ ἀσφαλέστερα προσδιορίζεται ὁ θάνατος ὡς νέκρωσι τοῦ σώματος, ὑποταγὴ στὴν βαρῦτητα τῶν νόμων τῆς φύσεως, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἡ ψυχὴ λόγῳ τῆς φύσεώς τῆς μένει ἀνεπηρέαστη. Κατὰ τὴ στιγμὴ τοῦ θανάτου δὲν ἀναχωρεῖ ἡ ψυχὴ ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ συνεπῶς αὐτὸ καταρρέει -ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι κάτι ποὺ μπαίνει καὶ βγαίνει, ἀλλὰ κάτι ποὺ συνυπάρχει ἢ ὄχι-, ἀλλὰ εἶναι ἡ διαδικασί τῆς φθορᾶς ποὺ καθιστᾶ τὸ σῶμα ἀδύναμο νὰ παρακολουθήσει τὴν πορεία καὶ νὰ δεχθεῖ τὴ ζωογόνο ἐνέργεια τῆς ψυχῆς,⁴ ὅποτε καταστρέφεται ἡ ὀλότη τῆς ἀνθρώπινης φύσεως καὶ ἡ συνοχὴ τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου καταρρέει.

Ἐπ' αὐτὴν τὴν ἔννοια, θὰ μπορούσαμε νὰ δεχθοῦμε ὅτι ἡ καταστροφὴ εἴτε τοῦ ψυχοσωματικοῦ συνδέσμου εἴτε αὐτῆς τῆς λειτουργικῆς συνοχῆς τοῦ σώματος, ποὺ ἐπισυμβαίνει μὲ τὴ νέκρωσι τοῦ ἐγκεφάλου, σηματοδοτεῖ τὴ λύσι τῆς ὀλότητος καὶ ἀκεραιότητος τῆς ἀνθρώπινης φύσεως καὶ συνεπῶς προσδιορίζει τὸν θάνατο.

Ἡ ψυχὴ ἔχει καὶ νομοτελειακό, φυσικὸ στοιχεῖο καὶ αὐτεξούσιο, πνευματικὸ. Κύριο ὄργανο τῆς ψυχοσωματικῆς συμφυΐας, τὸ κατ' ἐξοχὴν ὄργανο ποὺ συνδέει τὸ σῶμα μὲ τὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ πλευρᾶς φυσιολογίας, εἶναι ὁ ἐγκέφαλος. Ὡς θάνατος λοιπὸν θὰ μπορούσε νὰ ὀρισθεῖ ἡ ὀριστικὴ κατάρρευσι τοῦ σώματος καὶ ἡ ἀμετάκλητη παύσι τῶν ψυχικῶν ἐκδηλώσεων (αὐτονομία, αὐτεξουσιότητα, δυνατότητα ἐκφρασις, ἀντίληψι, συνείδησι κ.λπ.), πράγμα ποὺ συμβαίνει στὴν πραγματικότητι μὲ τὴν παύσι τῆς

³ Νεμεσίου, Περὶ φύσεως ἀνθρώπου Κεφ. 2 Περὶ ψυχῆς, ΒΕΠΕΣ 38.234 (PG 40.304 ff)· βασικὰ παραθέτει τὸν Χρύσιππο. Ἐπίσης Ἰακ. β' 26, Γρηγορίου Θεολόγου, Ποιήματα ἠθικά, 34,25 (PG 37.947A), Γρηγορίου Νύσσης (PG 45.1153D) κ.ἄ.

⁴ Αὐτὸ εἶναι ἐμφανὲς στὴν περίπτωσι τῶν ζώων τὰ ὁποῖα στεροῦνται ἀθάνατης καὶ ἔλλογις ψυχῆς. Συνεπῶς ὅταν μιλοῦμε γιὰ βιολογικὸ θάνατο ἐννοοῦμε τὴν κατάρρευσι τῶν λειτουργικῶν τοῦ σώματος.

έγκεφαλικῆς λειτουργίας.

β. Ἡ στιγμή τοῦ βιολογικοῦ θανάτου

Ἡ στιγμή τοῦ θανάτου εἶναι ἡ κατ' ἐξοχήν στιγμή πού ὀρίζεται ἡ ἀνθρώπινη ἀξία καί κατανοεῖται ἡ ἐγγύτητα τοῦ Θεοῦ στόν ἄνθρωπο. Για τόν λόγο αὐτόν καί ἀντιμετωπίζεται μέ δέος, σεβασμό, αἴσθηση μυστηρίου καί ταπείνωση.

Οἱ ἄνθρωποι εἴμαστε θνητὰ ὄντα, καί συνεπῶς ὁ θάνατος διατρέχει ὀλόκληρη τήν ζωή μας.⁵ Ἀπό τή γέννησή μας ἀρχίζει ἡ ἀντίστροφη μέτρηση. Ὁ θάνατος δέν εἶναι μία ἀπλή στιγμή. Ἀπλᾶ ὅταν ἡ θνητότητα γίνει μὴ ἀναστρέψιμη -ὄχι ὡς πρόγνωση ἀλλά ὡς διαδικασία-, τότε ὁ ἄνθρωπος ἔχει πεθάνει βιολογικά. Τὸ σῶμα παύει νὰ ὑπάρχει ὡς ζῶν σῶμα ἀπό τή στιγμή πού παύει νὰ στηρίζει τὸ πρόσωπο.⁶

Ἡ Ἐκκλησία βέβαια θεωρεῖ τὸν θάνατο μυστήριο.⁷ Καί τὰ μυστήρια δέν προσεγγίζονται εὐκόλα, οὔτε γνωρίζονται, οὔτε πολὺ περισσότερο ὀρίζονται. Για τόν λόγο αὐτόν, κάθε προσπάθεια σχολαστικοῦ προσδιορισμοῦ λεπτομερειῶν πού στή φύση τους εἶναι ἀνερμήνευτες καί ἀπρόσιτες ἐνέχει τόν κίνδυνο νὰ βεβηλώσει τὰ ἱερά μέ τήν λάθος γνώση καί τὸ θράσος τοῦ ἀσφαλοῦς ὀρισμοῦ καί ἔτσι νὰ τὰ ἀπογυμνώσει ἀπό τὸν μυστηριακό τους χαρακτήρα.

Ἡ ἴδια ἡ ἐμπειρία τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς ἐμφανίζει περιστατικὰ δυσερμήνευτα πού ἀποδεικνύουν ὅτι ὁ θάνατος δέν ἀποτελεῖ φυσικὸ γεγονός πού μέ σαφήνεια ὀρίζεται, ἀλλὰ πνευματικὸ πού μέ ταπείνωση καί φόβο προσεγγίζεται. Γεγονὸς πού μπορεῖ γενικὰ νὰ περιγραφεῖ ἀλλὰ ὄχι ἐπακριβῶς νὰ ὀρισθεῖ. Αὐτὸς εἶναι καί ὁ λόγος πού στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἀποφεύγουμε νὰ ταυτίσουμε τὸν θάνατο μέ τήν παύση τῆς καρδιακῆς ἡ ἐγκεφαλικῆς ἡ κάποιας ἄλλης λειτουργίας.

γ. Ἡ ἀξία τῶν τελευταίων στιγμῶν

Ἡ διάθεση συμπαραστάσεως καί ἡ μέ κάθε μέσο προσπάθεια μετα-

---

⁵ Χριστοδούλου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος, Ἡ Ἐκκλησία καί τὸ πρόβλημα τῆς εὐθανασίας, Θεσσαλονίκη, 2002, σ. 21.

⁶ Πρωτ. Νικ. Λουδοβίκου, Μεταφυσικὴ καί ἐσχατολογία τοῦ σώματος, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ ΑΠΘ, Τμῆμα Θεολογίας, τομ. 4, νέαι σειραί, σσ. 113-137.

⁷ Βασιλειάδη, Νικολάου, Τὸ μυστήριον τοῦ θανάτου, ἐκδ. ὁ Σωτήρ, Ἀθήναι, 1991, σσ. 3-7. Ὁ θάνατος «μέγιστον μυστήριον... τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας» (Ἰωάννου Χρυσσοστόμου, Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην, Ὁμιλία 83,1, PG 59.447).

τόπισης πρὸς τὰ πίσω τῆς στιγμῆς τοῦ θανάτου ἀποτελοῦν ἔκφραση τῆς φυσικῆς πάλης μας ὡς ἀνθρώπων μὲ τὸ γεγονός του ὡς «πτωτικῆς» συνέπειας. Τὸ ἐλάχιστο αὐτὸ ὑπόλοιπο τῆς ζωῆς ἴσως ἔχει μεγαλύτερη ἀξία ἀπὸ τὸ παρελθόν της. Καὶ ἔχει ἀξία μεγαλύτερη γιὰ τὸν γιατρὸ καὶ τοὺς συγγενεῖς πού τὴν προστατεύουν ἀπ' ὅ,τι γιὰ τὸν ἀσθενῆ πού τὴν δικαιούται.⁸ Γιατί ἡ συμπαράσταση, ἡ ἐλπίδα καὶ ὁ πόθος τῆς ζωῆς τοῦ ἄλλου, κεντρικὰ στοιχεῖα τῆς πνευματικῆς ζωῆς, εἶναι ἀσύγκριτα ἀνώτερα ἀπὸ τὴ βιολογικὴ ζωὴ τοῦ ἀσθενοῦς.

Οἱ τελευταῖες στιγμὲς τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου ὁμως ἔχουν ἰδιαίτερη ἀξία καὶ γιὰ τὸν ἴδιο τὸν ἀνθρώπο. Καὶ ἔχουν ἴσως μεγαλύτερη ἀξία ἀπ' ὅ,τι οἱ στιγμὲς τῆς ὑπόλοιπης ζωῆς του.⁹ Γιατί ἡ ψυχὴ σ' αὐτὲς κρίνεται, μπορεῖ νὰ μετανοήσῃ, περνάει ἀπὸ τὴν ἐφημερότητα στὴν αἰωνιότητα. Ὁ χρόνος ἀποτελεῖ τὴν ἐγγύηση τοῦ συνδέσμου τῆς ψυχῆς μὲ τὸ σῶμα. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν καὶ ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ πρέπει ἐνεργητικὰ νὰ ἐπιταχύνεται ὁ θάνατος.

Ὁ θάνατος εἶναι τόσο ἱερὸ γεγονός γιὰ κάθε ἀνθρώπο ὥστε θὰ πρέπει μὲ κάθε τρόπο νὰ διατηρηθεῖ ἡ καθαρότητά του. Εἶναι ἡ στιγμή πού τὸ πρόσωπο ἀξίζει τὸν μεγαλύτερο σεβασμὸ ἀπὸ τὴν κοινωνία, ἡ ὁποία μὲ κανένα τρόπο δὲν θὰ ἔπρεπε ἀπὸ μυστήριο νὰ τὸν ὑποβιβάσει σὲ ψυχρὸ μηχανικὸ χρονικὸ γεγονός. Τῆ στιγμή πού τὸ σῶμα ὀρφανεύει ἀπὸ τὴν προστασία τῆς ψυχῆς εἶναι τρομερὸ ἔμεις νὰ τὸ ἀπογυμνώνουμε ἀπὸ τὸ τελευταῖο ἔνδυμα τῆς ἀξιοπρέπειάς του.

Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ λόγος πού ἡ Ἐκκλησία ἀρνεῖται μὲ κάθε τρόπο τὴν εὐθανασία -ιδίως ὡς ὑποβοηθούμενη αὐτοκτονία-, στέκεται δὲ προβληματισμένη καὶ συνεσταλμένη μπροστὰ σὲ αὐτὸ πού ἡ ἰατρικὴ τεχνολογία δημιούργησε καὶ ἡ ἰατρικὴ ἐπιστῆμη ἀποκαλεῖ «ἐγκεφαλικὸ θάνατο».

δ. Ζωὴ καὶ ἐπιβίωση

Ἡ ποιότητα ζωῆς πρέπει νὰ εἶναι συμβατὴ μὲ τὴν ἐπιβίωση. Ἡ φύση δέχεται ζωὴ μόνο μὲ συγκεκριμένους προδιαγραφὲς ποιότητος. Σήμερα ἐπιβάλλουμε τεχνολογικὰ τὴν ἐπιβίωση μὲ ὄρους ἀπαράδεκτης ποιότητος. Ἄλλο ἐπιβίωση, συντήρηση τῆς ἀναπνοῆς, καὶ ἄλλο ζωὴ.

Τὰ πολλὰ τροχαῖα ἀτυχήματα, ἡ ἐκπληκτικὴ πρόοδος στὴν φαρμακευτικὴ καὶ ἰατρικὴ τεχνολογία ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ συντηροῦνται στὴν ζωὴ ἀνθρώποι κάτω ἀπὸ συνθήκες ἐντελῶς ἀκρᾶτες. Ἐτσι ἐπὶ παραδείγματι,

⁸ Διακοινοβουλευτικὴ Συνέλευση Ὁρθοδοξίας, Εὐθανασία, Γενικὲς ἀρχές, ἀρθρο 8, Vilnius, Λιθουανίας, 28 Ἰουνίου 2003.

⁹ Ἱερομ. Κλεόπα Ἡλίου, Πνευματικοὶ Λόγοι, Ὁρθόδοξος Κυψέλη, Θεσσαλονίκη, 1988, σσ. 177-181.

σὲ περιπτώσεις καρκινοπαθῶν, συχνὰ ἢ ἐπιθετικὴ χημειοθεραπευτικὴ ἢ ἀκτινοθεραπευτικὴ ἀγωγή δίνει μὲν παράταση ζωῆς, ἀλλὰ συχνὰ ὀδηγεῖ σὲ καταστάσεις πολλαπλῶν μεταστάσεων πού ὑποβιβάζουν τὴν ποιότητα ζωῆς σὲ πρωτόγνωρα χαμηλὸ ἐπίπεδο. Ἡ ἴδια ἢ φύση, ὅταν ἡ ζωὴ κινδυνεύει νὰ ἐκφυλισθεῖ σὲ ἐπιβίωση, «προστατεύει» μὲ τὸν θάνατο. Ἡ σύγχρονη τεχνολογία ἀφ' ἑνὸς μὲν στίς περιπτώσεις αὐτὲς καταργεῖ τὴν προστασία τοῦ θανάτου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἔχει δημιουργήσει πρωτόγνωρες σὲ πολυπλοκότητα μορφές καὶ ἐκφράσεις θανάτου. Μὲ ἄλλα λόγια ἂν δὲν ὑπῆρχαν τὰ μηχανήματα δὲν θὰ πεθαίναμε μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο. Ἡ πρόοδος τῆς τεχνολογίας ἔχει δημιουργήσει ἀνθρώπους πού ἢ δὲν μποροῦν νὰ πεθάνουν ἢ δὲν μποροῦν νὰ πεθάνουν φυσιολογικά.

Ἄνάλογη περίπτωση εἶναι αὐτὴ τῆς χρήσης τοῦ ἀναπνευστήρα, πού ἂν τελικὰ δὲν ἀποδειχθεῖ σωτήρια γιὰ τὸν ἀσθενῆ, μᾶς ὀδηγεῖ στὴ διάγνωση τοῦ ἐγκεφαλικοῦ θανάτου, μιᾶς καταστάσεως πού ἴσως εἶναι περισσότερο ἀνεπιθύμητη γιὰ τὰ διλήμματά της καὶ καθόλου ἐπιθυμητὴ γιὰ τὸ θεραπευτικὸ ἐπίτευγμά της. Ἡ ἰατρικὴ παρέμβαση, στὴν περίπτωσιν αὐτήν, δὲν παρέχει θεραπεία, εὐκαιρία ἢ ἐλπίδα· ἀποτελεῖ ἀξεπέραστο ἀδιέξοδο.

Μὲ βάση αὐτά, ἂν δεχθοῦμε γιὰ τοὺς ἐγκεφαλικά νεκροὺς ὅτι ἡ κατάστασή τους εἶναι μὴ ἀναστρέψιμη, ἢ ἀπώλεια συνειδήσεως ὀριστικὴ καὶ ἢ διατήρηση τοῦ ἀσθενοῦς στὴν ζωὴ μόνο μηχανικὰ κατορθωτὴ, τότε ὁ ἀναπνευστήρας στὴν περίπτωσή τους δὲν δίνει ζωὴ ἀλλὰ ἐπιβίωση, παρεμποδίζει οὐσιαστικὰ τὴ διαδικασία τοῦ θανάτου, δίχως νὰ μπορεῖ νὰ προσφέρει κάποια θεραπεία. Ἡ μηχανικὴ ὑποστήριξη τότε μόνο ἔχει λόγο, ὅταν χαρίζει ἀνακούφιση, ἐλπίδα καὶ προοπτικὴ ζωῆς· ὅταν ὁ ἀσθενὴς μπορεῖ νὰ αὐτονομηθεῖ καὶ νὰ ἐπανέλθει.

Ἡ διὰ τῆς βίας προσπάθεια διατήρησης στὴν ζωὴ «ἐνέχει κι αὐτὴ τὸν χαρακτήρα ἀλαζονικῆς στάσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀνάλογης μὲ ἐκείνη τῆς βιαίας διακοπῆς της».¹⁰ Ὅπως δὲν δικαιούμαστε νὰ ἐπισπεύσουμε τὸν θάνατο, δὲν δικαιούμαστε καὶ νὰ τὸν παρατείνουμε ὡς διαδικασία. Ὅφειλουμε νὰ τὸν ἀποδεχθοῦμε καὶ νὰ τὸν σεβασθοῦμε.¹¹

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, στὸ σῶμα παρεμβαίνουμε μόνο θεραπευτικά. Κάθε κίνηση πού συνηγορεῖ καὶ ἐπισπεύδει τὴ φυσιολογικὴ φθορὰ του, προσβάλλει καὶ τὴν ψυχὴ. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ διαδικασία τῆς φθορᾶς πρέπει νὰ εἶναι ἐντελῶς φυσικὴ καὶ ποτὲ ἐξαναγκασμένη.

---

¹⁰ Μητροπολίτη Περγάμου Ἰωάννη (Ζηζιούλα): *Εὐθανασία· Ἀποφάσεις κατὰ τὸ τέλος τῆς ζωῆς*, Πανδοχεῖον, Ἰούνιος 2002, τεύχ. 6, σ. 58.

¹¹ Harakas, Stanley, *Contemporary Moral Issues Facing the Orthodox Christian*, Light & Life Publishing Co, Minneapolis, 1982, p. 176.

ε. Ὑπέρβαση ζωῆς καὶ ὑπέρβαση θανάτου

Ὑπάρχει περίπτωση πού σεβασμὸς στὴ ζωὴ σημαίνει νὰ παλέψουμε μ' ὅλες μας τὶς δυνάμεις κάποιος νὰ ζήσει ἔστω καὶ μὲ ἐκτεταμένη σωματικὴ ἀναπηρία. Τὰ ὑπόλοιπα τὰ συμπληρώνει μὲ τὸ παραπάνω ἢ ἀγάπη μας πού εἶναι ἀνεκτίμητη. Στὴν περίπτωση αὐτὴν, τὸ ἀποτέλεσμα δὲν ἐκτιμᾶται μὲ τὸ ὅτι θὰ ζήσει ὁ ἀσθενής· οὔτε ἡ ἐπιτυχία του ὑπονομεύεται ἀπὸ τὸ ἐνδεχόμενο τῆς σωματικῆς του ἀναπηρίας. Ἡ ἔκφραση τῆς ἰατρικῆς ἀγάπης, ὁ κοινὸς ἀγώνας μιᾶς ομάδας γιατρῶν καὶ νοσηλευτῶν, ἡ διάθεση νὰ μὴν νικήσει τὸ κακὸ (ἀτύχημα, ἐγκληματικὴ ἐνέργεια, ἀπροσεξία κ.τ.λ.) ἐστιάζονται στὸ νὰ ζήσει ὁ ἄνθρωπός μας. Αὐτὰ ἔχουν μεγαλύτερη ἀξία.

Ὑπάρχει πάλι περίπτωση πού σεβασμὸς στὸν ἄνθρωπο σημαίνει ὅτι ὄχι ἀπλῶς τοῦ ἐπιτρέπουμε, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ τὸν διευκολύνουμε νὰ πεθάνει. Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι τὸν πεθαίνουμε, ἀλλὰ ὅτι προσευχόμαστε γιὰ τὸν θάνατό του καὶ ὄχι ὡς συνήθως γιὰ τὴν παράταση τῆς ζωῆς του· ἢ ἀγάπη μας τὸν προτιμᾷ «τετελειωμένο» καὶ ὄχι δοκιμαζόμενο. Ἡ Ἐκκλησία προσεύχεται γιὰ τὴ διευκόλυνση τῆς ἀναχώρησης τῆς ψυχῆς (εὐχὴ εἰς ψυχορραγοῦντα¹²) γιὰτί γι' αὐτὴν εἶναι μὲν μεγάλο δῶρο ἡ ζωὴ, μπορεῖ ὅμως νὰ εἶναι μεγαλύτερη εὐλογία ὁ θάνατος.

Ἡ κοινωνία σέβεται τὴν ἐπιθυμία τοῦ νεκροῦ ἀκόμη καὶ γιὰ τὶς λεπτομέρειες τῆς μετὰ θάνατον κατάστασης τοῦ σώματός του· πού νὰ ταφεῖ, ἂν θὰ δεχθεῖ στεφάνια, ἂν θὰ προσφερθεῖ καφέδες, κ.λπ., ἀρκεῖ αὐτὴ νὰ μὴν προσκρούει στὶς αἰώνιες ἀξίες καὶ ἀπαράβατες ἀρχές της. Παρὰ ταῦτα, δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ ἱκανοποιήσουμε τὴν ἐπιθυμία ἑνὸς ἀσθενοῦς πού ζητάει βοήθεια στὴν ἐπίσπευση τῆς στιγμῆς τοῦ θανάτου του. Στὶς περιπτώσεις αὐτές, ἡ ἀγάπη μας ἐκφράζεται περισσότερο σὰν σεβασμὸς στὸ δῶρο τῆς ζωῆς παρὰ σὰν σεβασμὸς στὴν ἐπιθυμία τοῦ ἀσθενοῦς.

Δ. ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

1) Ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος μᾶς ὑπερβαίνουν καὶ ὡς στιγμὴ καὶ ὡς διαδικασία καὶ ὡς γεγονότα.

2) Ὅσο πλησιάζουμε στὸ νὰ γεννοῦμε ἐμεῖς τὴ ζωὴ -ἢ σύλληψη νὰ εἶναι δικό μας κατόρθωμα- τόσο καὶ διευκολυνόμαστε νὰ τὴν ἀφαιροῦμε ἢ νὰ ἀποφασίζουμε περὶ τοῦ τέλους της -θεωροῦμε ὅτι ἀποτελεῖ δική μας ἀρ-

¹² «Λῦσον τὸν δοῦλόν Σου τῆς ἀφορήτου ταύτης ὀδύνης καὶ τῆς συνεχούσης αὐτὸν πικρᾶς ἀσθενείας καὶ ἀνάπαυσον αὐτὸν ἔνθα τῶν δικαίων τὰ πνεύματα» (Μικρὸν Εὐχολόγιον, Ἔκδ. Ἱ. Αποστολικῆς Διακονίας, ἔκδ. 10η, 1988, σ. 193)

μοδιότητα.

3) Τελικά τὸ πρόβλημα τῆς ἀξίας τῆς ζωῆς εἶναι ἀδυσώπητο. Πότε ἀποκτᾶ ἀξία ἡ ζωή; Εἶναι αὐτοαξία; Ἄν ἔχει ἀξία ἐπειδὴ τὴν δίνει καὶ τὴν παίρνει ὁ Θεός, τώρα πὺν παρεμβαίνουμε ἐμεῖς καίρια στὴν ἀρχή τῆς καὶ δραστικὰ στὸ τέλος τῆς –συχνὰ ἀλλοιώνοντας τὴ μορφή τῆς– πῶς ἐπηρεάζεται αὐτὴ ἡ ἀξία τῆς;

4) Ἡ ἀγάπη μας ἐκφράζεται εἴτε ὡς ἐπιθυμία μας νὰ ἀπαλλαγεῖ ὁ πλησίον μας ἀπὸ τὸν πόνο εἴτε ὡς πόθος νὰ παραταθεῖ ὅσο γίνεται τὸ μαζί. Ἡ κρίση τῆς εὐθανασίας δημιουργεῖ μιὰ ἐσωτερικὴ σύγκρουση τῆς ἀγάπης. Αὐτὴ ἡ κρίση προκαλεῖ τὴν εὐαισθητοποίηση τῆς συνείδησης τοῦ γιατροῦ.

5) Οἱ Ἐπιτροπὲς ἀπαιτοῦνται ὄχι γιὰ νὰ προσδιορίσουν πνευματικὰ τὴν ἠθικὴ, τί εἶναι καλὸ καὶ τί κακό, ἀλλὰ γιὰ νὰ διασφαλίσουν τὴν κατάχρηση καὶ νὰ προστατεύσουν ἀπὸ τὴν ἀσυνειδησία, τί εἶναι ἐπιτρεπτό καὶ τί ἀπαγορευμένο. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ εἶναι ἐν γένει αὐστηρές.

E. ΑΞΟΝΕΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΗΘΟΥΣ

Ἔχω τὴν ἐντύπωση ὅτι ἔχουμε παρασυρθεῖ ἀπὸ τὴν Δυτικὴ χριστιανικὴ ἀντίληψη, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἔντονο φυσικὸ ἀνθρωποκεντρισμὸ καὶ ἐπιγειότητα. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ βιολογικὴ ζωὴ θεωρεῖται ὡς ὑπεραξία καὶ ἴσως ὡς τὸ ὑπέρτατο ἀγαθό.

Ἡ Ὁρθόδοξη ἀντίληψη βλέπει τὸν ἄνθρωπο περισσότερο στὴν αἰώνια προοπτικὴ του καὶ στὸ πλαίσιο τῆς δυνατότητος τῆς θεώσεώς του. Μέσα σὲ αὐτὴ τὴ λογικὴ:

1) Μέσα στὸ πλαίσιο τῆς θεολογικῆς ἀνθρωπολογίας, ἡ ζωὴ μας ἀποτελεῖ ὑπέρτατο δῶρο τοῦ Θεοῦ, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τοῦ ὁποίου βρίσκονται στὰ χέρια Του καὶ μόνον (Ἰωβ ιβ' 10). Ἀποτελεῖ τὸν χῶρο μέσα στὸν ὁποῖο βρίσκει τὴν ἐκφρασὴ του τὸ αὐτεξούσιο, συναντᾶται ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν ἐλεύθερη βούληση τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐπιτελεῖται ἡ σωτηρία του. Κάθε θάνατος πὺν ἀποτελεῖ ἀποτέλεσμα ἀνθρώπινων ἀποφάσεων καὶ ἐπιλογῶν – ὅσο «καλὸς» κι ἂν ὀνομάζεται– ἀπορρίπτεται ὡς «ὑβρις» κατὰ τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ κάθε ἱατρικὴ πράξη πὺν δὲν συντελεῖ στὴν παράταση τῆς ζωῆς, ἀλλὰ προκαλεῖ ἐπίσπευση τῆς στιγμῆς τοῦ θανάτου, καταδικάζεται ὡς ἀντιδεοντολογικὴ καὶ προσβλητικὴ τοῦ ἱατρικοῦ λειτουργήματος.

2) Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, ἡ ἐξαντλητικὴ προσπάθεια νὰ καθυστερήσουμε τὴ στιγμὴ τοῦ θανάτου, ὅταν αὐτὴ ἔχει ἐπέλθει, καταδεικνύει ἀφιλόανθρωπο σχολαστικισμὸ καὶ πνευματικὴ ὀλιγοπιστία.

Όταν προσπαθοῦμε νὰ προσφέρουμε ζωὴ σὲ κάποιον, στὴν καλύτερη περίπτωση, ἐπιδιώκουμε νὰ τοῦ δώσουμε αὐτονομία κινήσεων, σκέψεως καὶ συνειδήσεως. Στὴ χειρότερη, τὴν ἐλπίδα ὅτι αὐτὰ ἴσως τὰ ἀποκτήσει σὺν τῷ χρόνῳ. Ἄν ἡ συνειδήσή μας μᾶς λέγει ὅτι οὔτε ἐλπίδα ἔχει, τότε δὲν παρατείνουμε τὴν ζωὴ, ἀλλὰ παρεμποδίζουμε τὸν θάνατο ὡς εὐεργεσία, ὡς ἀνακούφιση. Τότε παρέχουμε τὴ ζωὴ ὄχι ὡς δῶρο ἀλλὰ ὡς ταλαιπωρία καὶ βάσανο. Ἡ δὲ δικὴ μας παρέμβαση ἐκφράζει περισσότερο τὴν ὀλιγοπιστία μας ἢ τὴν δυσκολία μας νὰ παρέμβουμε ὡς γιατροὶ ἢ συγγενεῖς μὲ ἀγάπη καὶ πίστη στὸ δίλημμα.

Σὲ πρόσφατα ἐκδοθὲν βιβλίον ἀναφέρεται στὴ ζωὴ ἐνὸς σύγχρονου Ἁγίου ἀσκητῆ, τοῦ ἀγιορείτη π. Παΐσιου, σημειώνεται μὲ σαφήνεια ὅτι, μόλις αἰσθάνθηκε πῶς ἀδυνατεῖ νὰ προσευχηθεῖ, ζήτησε ἀπὸ τὸν γιατρό του νὰ σταματήσει τὴ θεραπεία»¹³.

Στὴν περίπτωσιν αὐτὴν βλέπει κανεὶς τὸν ἅγιον γέροντα νὰ ἀρνεῖται τὴν περαιτέρω ἰατρικὴ ὑποστήριξη μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἐνδεχόμενη ἐπίσπευση τῆς στιγμῆς τοῦ θανάτου. Ἐφόσον ὁ γέροντας ἀδυνατεῖ νὰ προσευχηθεῖ δὲν τοῦ χρειάζεται πλέον ὁ χρόνος. Ἐχει ἀνάγκη μόνο ἀπὸ τὴν αἰωνιότητα. Ἡ βιολογικὴ ζωὴ καταπαύει πλέον ὡς ἀξία. Ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὴν προσδοκία τῆς ἐξόδου.

Αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖ φίλαυτη ἐπιθυμία τοῦ ἀνθρώπου γιὰ ἀνακούφιση ἀλλὰ ταπεινὴ ὁμολογία ὅτι τὸ τέλος τῆς βιολογικῆς ζωῆς προσδιορίζει τὴν ἀρχὴ τῆς ὄντως ζωῆς.¹⁴

---

¹³ Ἰσαὰκ Ἱερομονάχου, Βίος Γέροντος Παΐσιου τοῦ Ἁγιορείτου, Ἅγιον Ὅρος, 2004, σσ. 346-347. Γράφει ὁ συγγραφέας:

«Ἐνῶ ὑποτασσόταν ταπεινὰ στίς ὑποδείξεις τῶν γιατρῶν, κάποια μέρα κάλεσε τὸν γιατρό καὶ τοῦ εἶπε·

- Ἐδῶ θὰ σταματήσουμε τὴν θεραπεία.

- Γιατί, Γέροντα;

- Τώρα θὰ κάνεις ὑπακοὴ ἐσὺ. Θὰ δώσεις ἐντολὴ νὰ σταματήσουμε. Τώρα δὲν μπορῶ νὰ κάνω τίποτε. Χθὲς θέλησα νὰ προσευχηθῶ γονατιστὸς καὶ δὲν μπόρεσα. Δὲν μπορῶ νὰ δῶ κανέναν ἔληξε ἢ ἀποστολὴ μου. Αὐτὸ ἦταν. Ἐδῶ θὰ μὲ ἀφήσετε.

Ὑστερα ρώτησε.

- Μπορῶ νὰ πίνω λίγο νερὸ ἢ στεμιμένο καρπούζι; Τίποτε ἄλλο. Καὶ θὰ σὲ παρακαλέσω, θὰ ῥθεις ἄλλη μιὰ φορὰ καὶ μετὰ δὲν θὰ ξανάρθεις.

- Τὴν τελευταία φορὰ πὸν τὸν εἶδα, διηγεῖται ὁ θεράπων γιατρός του κ. Μπλάτζας, ἑπτὰ ἡμέρες πρὶν κοιμηθῆ, φαίνεται ἤμουν στενοχωρημένος. Πολλὲς φορές μὲ ἀπασχολοῦσε τὸ θέμα, ἂν αὐτὸ πὸν κάναμε στοὺς ἀρρώστους εἶναι τὸ σωστό. Μοῦ εἶπε·

- Ἄκουσε, Γιώργο. Ὅλα ἔγιναν ὅπως ἔπρεπε. Ἄξιός ὁ μισθός σου. Μὴ στενοχωριέσαι. Ἦθελα νὰ ξέρεις ὅταν μὲ χρειασθῆς, θὰ εἶμαι κοντὰ σου

¹⁴ Φιλ. α' 23.

Αυτή ή πολυδιάστατη στάση μπροστά στον πόνο και στον θάνατο δέν όφείλεται σέ άσαφή θέση, αλλά καταδεικνύει τόν άπόλυτο σεβασμό τής ανθρώπινης έλευθερίας και τής μοναδικότητας του κάθε άνθρωπου. Η βαθύτερη κατάσταση τής κάθε ψυχής έρμηνεύει τις έπιθυμίες και προσδιορίζει τις έπιλογές.

3) Ό κάθε άνθρωπος άντλεί τήν αξία του όχι από τὰ άτομικά του συμφέροντα ή δικαιώματα, αλλά από τὸ ότι εἶναι πλασμένος «κατ' εἰκόνα και καθ' όμοίωσιν Θεου». Κάθε παρέμβαση στη ζωή του εἶναι έπιτρεπτή ενόσω δέν προσβάλλει αυτό τὸ στοιχείο του.

4) Τὰ σύγχρονα διλήμματα στα όποια μόνοι μας όδηγηθήκαμε δέν έχουν σαφείς άπαντήσεις. Η σχέση μας με τὸ άγνωστο που γεννᾶ ή κατακτηθεῖσα γνώση και πρόοδος μπορεί νὰ μᾶς διδάξει τις πιὸ βαθιές αλήθειες, έφόσον όμως στεκόμαστε μπροστά του με ταπείνωση και σεβασμό.

5) Η ενεργητική ευθανασία έχει τὰ χαρακτηριστικά τής σκληρότητας του φόνου. Και ή λεγόμενη παθητική έχει τὸ στοιχείο τής έγκατάλειψης. Η Έκκλησία άντιτίθεται και στα δύο. Έκεί που βλέπει τήν ανάγκη νὰ συζητήσει εἶναι ή άρνηση ή διακοπή τής μη έπιθετικής θεραπευτικής. Γιατί ενίστε αυτή ή θεραπευτική δέν θεραπεύει, αλλά βασανίζει δίχως λόγο και παρεμποδίζει τήν ευλογία του θανάτου. Η κρίση του πότε αυτό συμβαίνει έπαφίεται στη συνείδηση του γιατρού. Γι' αυτό ίσως ό ρόλος τής Έκκλησίας δέν εἶναι νὰ δώσει οδηγίες για τὸ δίλημμα αλλά νὰ καλλιεργήσει τις συνειδήσεις· εἶναι νὰ δίνει τις κατευθύνσεις, όχι νὰ παίρνει τήν άπόφαση. Γιατί δίνει φως, δέν κλέβει τήν έλευθερία. Η άπόφαση και τὸ βάρος τής ευθύνης άνήκει στον καθένα μας. Ευθύνη και άρμοδιότητα τής Έκκλησίας δέν εἶναι νὰ μᾶς προστατεύσει από τὰ λάθη μας αλλά νὰ μᾶς διδάξει από αυτά. Γι' αυτό και δέν τιμωρεῖ για τὰ λάθη μας αλλά τὰ συγχωρεῖ παιδαγωγικά. Η διαστροφή τιμωρεῖται όχι τὸ λάθος.

6) Έκτός από τήν καλλιεργημένη συνείδηση άπαιτεῖται και αἶσθημα ευθύνης των πράξεών μας ως ιατρών. Η σύγχρονη ιατρική των Μονάδων στην άσκηση της άπαιτεῖ καθαρή σκέψη, λεπτή συνείδηση, τόλμη και άποφασιστικότητα.

7) Η αγάπη ως αξία εἶναι μείζων τής ζωής, όταν όμως συγκρίνεται ή δική μας αγάπη με τή δική μας ζωή. Τί γίνεται όταν συγκρίνεται με τή ζωή του άλλου; Μπορούμε από αγάπη νὰ του τήν συντομεύσουμε;

Η ζωή του άλλου φαίνεται πως έχει μεγαλύτερη αξία από τήν αγάπη μας γιατί συνδέεται με τήν έλευθερία του, ή όποια, επειδή εἶναι του άλλου, αξίζει περισσότερο από τήν αγάπη μας, επειδή ακριβώς εἶναι δική μας. Μία

σταγόνα τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἄλλου ἀξίζει περισσότερο ἀπὸ τόνους τῆς δικῆς μας ἀγάπης.

Ἡ μείζων ἀγάπη εἶναι ἡ θυσία τῆς ζωῆς μας, ἀλλὰ τὸ μείζον δὲν εἶναι ἡ ἀγάπη ἀλλὰ ἡ ἐλευθερία. Αὐτὴ μόνον δίνει ζωὴ στὴν ἀγάπη.